

Emlékezés Duka Tivadarra (1825-1908), a Magyar Tudományos Akadémia levelező és tiszteleti tagjára

Remembering Tivadar Duka (1825-1908), Corresponding and Honorary Member of the Hungarian Academy of Sciences

Duka Tivadar (1825–1908) orvos, honvédszázados, tudományos szakíró a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagja, a felvidéki Dukafalván született 1825. június 22-én középbirtokos nemesek gyermekeként.

Orvosi hivatásának gyakorlása mellett széleskörű tudományos és tudományszervező tevékenységet is folytatott, melynek legismertebb eredményei a Körösi Csorna Sándor életéről írt, angol nyelven is megjelent könyve. Az angol-magyar-indiai kapcsolatok tudományszervező tevékenysége keretében a Royal Asiatic Society, valamint a Brit és Külföldi Bibliatársulat elnökségi tagja is volt.

Duka Tivadar 1908. május 5-én hunyt el az angliai Bournemouth városában.

Származása, tanulmányai, szerepe a szabadságharcban

Duka Tivadar iskoláit Sárospatakon és Eperjesen végezte, majd az Eperjesi Jogakadémia hallgatója lett. Tanulmányait befejezve 1845-ben Pestre költözött, és joggyakornokként vállalt állást egy ügyvédi irodában. A pesti egyetemen jogot hallgatott, majd 1846-ban ügyvédi vizsgát tett.

Az 1848-as márciusi események hatására már a kezdetektől az új magyar állam szolgálatára határozta el magát: Batthyány Lajos kormányának megalakulása után a Pénzügyminisztérium Bányászati Osztályánál titkárként dolgozott, majd a horvát invázió bekövetkeztekor a nemzetőrségbe is jelentkezett. 1848 novemberétől hadnagyként, 1849 januárjától főhadnagyként a magyar főserg és annak parancsnoka, Görgei Artúr tábornok titkára és parancsörtsztje volt. A szabadságharc során végig Görgei mellett maradt, vitézségéért több kitüntetést is kapott.

A világosi fegyverletétel után az orosz fogságból megszökött, majd először Drezdában, később Párizsban élt. Már Párizsban orvosi tanulmányokba kívánt fogni, ám az osztrákok közbenjárására elutasították, ezért áprilisban tovább utazott Londonba, ahol megkezdhette az egyetemet. Ekkor írta meg – Klapka György kérésének eleget téve – visszaemlékezéseit a szabadságharc téli hadjáratáról. Londoni egyetemi tanulmányait az általa megtartott francia és

német nyelvórákból (ekkor még nem tudott angolul), valamint gyógytornászsegédként kapott összegekből fedezte. 1853-ban – első ismert magyarként – a londoni egyetemen orvosi oklevelet szerzett és az Angol Királyi Orvosszövetség tagja lett.

Pályafutása, munkássága

Sir George Pollocknak, a Brit Indiai Hadsereg tábornagynak javaslatára indiai szolgálatra jelentkezett. A Kelet-indiai Társaság elfogadta jelölését Bengáliába, a Brit Bengáliai Hadsereg egyik alorvosi állására. Kinevezése előtt megkapta a brit állampolgárságot. 1854-től a bengáliai angol hadsereg katonaozosa lett. Ebben a minőségében először Kalkuttába vezényelték, ahol a hindusztáni nyelveket tanulmányozta, majd a Gangesz menti Mungir területének főorvosaként folytatta India és az indiai nyelvei tanulmányozását. Mungirban, két év megszakítással összesen 11 éven át teljesített szolgálatot.

Kalkuttában kötött házasságot londoni barátja korábban megismert nővérével, Anne Jane Taylорral, Charles Taylor tiszteletes és teológus doktor lányával, akivel fél évszázadon keresztül éltek boldog házasságban.

Indiai évei alatt megmutatkozó érdeklődése és nyelvtudása szinte magától értetődő módon fordították a nagy magyar utazó és nyelvtudós, Kőrösi Csoma Sándor életművének tanulmányozása, hagyatékának gondozása felé. Még 1856-ban ellátogatott Dardzsilingbe, hogy felkeresse Kőrösi Csoma sírhelyét. Mungirban írta meg első ismertetőit Kőrösi Csoma Sándor életéről és munkásságáról, de beszámolókat készített az indiai életről és számos orvosi témájú tanulmánya is napvilágot látott. Itt kezdett perzsául tanulni; később a magyar és a perzsa nyelv kapcsolatáról is közölt tanulmányokat, valamint perzsa szépirodalmi művekből készített rövidebb magyar nyelvű fordításokat.

Munkája elmélyítésében fontos szerepet játszott, hogy megismerkedett Rádzsa Rádzsendralál Mitrával, aki Kőrösi Csoma Sándor tisztségét örökölte meg a Bengáli Ázsia Társaságban. Indiáról és Kőrösiről szóló ismeretterjesztő írásai magyarországi lapokban is megjelentek: elsősorban a Vasárnapi Ujságban és a Budapesti Szemlében. Mélyreható kutatásokat végzett India természeti viszonyairól is, értékes, több ezer Kelet-Indiából származó tárgyból álló anyagot ajándékozott a Magyar Nemzeti Múzeumnak és a kolozsvári Erdélyi Múzeumnak.

1863-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. Az igazoló oklevelet 1864-ben, első hazai látogatása alkalmával vehette át. Említést érdemel, hogy ebben az évben meglátogatta a Klagenfurtban emigrációban élő Görgei Artúr tábornokot.

Duka Tivadar széleskörű ismereteit mutatja, hogy akadémiai székfoglalóját a Gangesz delta földrajzi és éghajlati leírásából tartotta meg. Később több előadása és tanulmánya is foglalkozott földrajzi és etnológiai kérdésekkel.

1865 elején ismét Indiába utazott, ahol egy betegség rövidesen arra készítette, hogy újból visszatérjen Európába. 1866-ban újra Magyarországra látogatott, és előadást tartott a Királyi Orvosegyesületben. Még ebben az évben visszautazott Indiába, ahol 1867-ben Szimla főorvosának nevezték ki. A következő években több városba is áthelyezték: 1868-70-ben Kaszauliban, 1870-71-ben Patnában, 1871-1874-ben Dardzsilingben, Kőrösi Csoma Sándor halálának helyén teljesített szolgálatot.

1874 elején elhagyta Indiát és nyugalomba vonulása előtti kétéves szabadságára Európába utazott. 1876 októberében visszatért Indiába, majd 1877-ben nyugdíjba vonult. Aktívan töltött nyugdíjas éveit Londonban élte, ekkor nyílt lehetősége jobban elmélyülni Kőrösi Csoma Sándor munkásságának tanulmányozásába, összegyűjtött anyagainak feldolgozásába.

Tanulmányok egész sorát publikálta orvosi és nyelvészeti témában, de jelentős munkát végzett tudományos és társadalmi szervezetekben is. 1882-ben hivatalos felkérést kapott az Magyar Tudományos Akadémia részéről Kőrösi Csoma életrajzának megírására. Ennek kapcsán 1883-ban ismét Indiába utazott, hogy ott Kőrösi Csomára vonatkozó dokumentumokat gyűjtsön. A Bengáli Ázsiai Társaság levéltárában 16, a Külügyminisztérium levéltárában pedig 30 vonatkozó levelet talált, de Kőrösi Angliában élő tanítványát, S. C. Malant is sikerült rábeszélnie, hogy a Csomától kapott 36 tibeti könyvet, adományozza az Akadémiának.

Fő műve, Kőrösi Csoma életrajza – ami ma is alapműnek számít – 1885-ben jelent meg angolul és magyarul. Duka Tivadar kutatásai és munkássága nélkülözhetetlenek voltak Kőrösi Csoma Sándor életének megismeréséhez, emlékének azóta is tartó ápolásához. Duka Tivadar még a Kőrösi Csoma-életrajz megjelenésének évében alapítványt hozott létre az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület keretén belül Kőrösi Csoma emlékére.

1889-ben a Magyar Tudományos Akadémián is létesített egy alapítványt, melynek kamataiból háromévente konferenciát rendeztek Kőrösi Csoma Sándor emlékére. Jótékonykodással összekötött hagyományörző és tudományszervező tevékenysége ezzel nem ért véget: alapítványt hozott létre az eperjesi Evangélikus Kollégium diákjai számára, és jelentősebb pénzadományban részesítette a sárospataki Református Kollégium könyvtárát. Nevéhez fűződik a Károli-féle bibliafordítás revíziójának előmozdítása is.

Munkájáért számos elismerésben részesült: megkapta a Semmelweis emlékérmét és a Vaskoronarendet, tiszteletbeli doktora (doctor honoris causa) lett a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemnek és vezető tisztségviselőjévé választotta a Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland valamint a Brit és Külföldi Bibliatársulat.

Nemzetközi vonatkozásban is nagyra értékelt tudományos munkássága legnagyobb elismeréseként a Magyar Tudományos Akadémia 1900-ban tiszteleti tagjává választotta.

Röviddel halála előtt egy dél-angliai kisvárosban, Bournemouth-ban telepedett le, itt is hunyt el 1908. május 5-én.

1925-ben, a Magyar Tudományos Akadémia alapításának 100. évfordulóján a Brit Akadémia köszöntőlevelet küldött Budapestre, melyben öt magyar tudós nevét emelték ki, akik – megítélésük szerint – a legtöbbet tették az egyetemes tudományosság szempontjából. Ezek a következők voltak: Kőrösi Csoma Sándor, Vámbéry Ármin, Stein Aurél, Goldziher Ignác és Duka Tivadar.

Kőrösi Csomára vonatkozó gyűjtésének anyagát, valamint saját levelezését, publikációinak különlenyomatait, és egyéb önmagára vonatkozó gyűjteményét az MTA-nak ajándékozta. Hagyatéka az MTAK Keleti Gyűjteményében található. Az anyag katalógusa 2006 októberétől az érdeklődők számára elektronikusan is hozzáférhető [online: https://konyvtar.mta.hu/index.php?name=v_3_2].

Duka Tivadar főbb munkái

- *Life and Works of Alexander Csoma de Kőrös*. London, Trübner and Co. Ludgate Hill 1885.

[online: <https://mek.oszk.hu/07000/07014/07014.pdf>]

-- magyarul: *Kőrösi Csoma Sándor dolgozatai*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia 1885.

[online: <https://real-eod.mtak.hu/2912/2/korosicsoma2.pdf>]

- *Kőrösi Csoma Sándor útja Közép-Ázsiában*. Vasárnapi Ujság, 32. évf. (1885) 41. szám (1885. október 11.).

[online: <https://epa.oszk.hu/00000/00030/01649/pdf/01649.pdf>]

- *Levelek a boer-angol háborúról*. Budapest, Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája 1901.

[online:

https://mtda.hu/books/duka_tivadar_levelek_a_boer_angol_haborurol_Optimize_d.pdf]

- *Két levél a Ganges partjairól Kőrösi Csoma Sándorról.* Akadémiai Értesítő 1858, 608-622.o.

- *Kőrösi Csoma Sándor.* Budapesti Szemle 96. k. (1898) 262-264. szám. 264. szám 427-464.o.

- *Some Remarks on the Life and Labours of Alexander Csoma de Kőrös, delivered on the occasion when his Tibetan Books and Mss. were exhibited before the Royal Asiatic Society on the 16th June, 1884.* Journal of the Royal Asiatic Society, Vol. 16, Issue 4, October (1884), 486-494.o.

--magyarul: *Kőrösi Csoma Sándor.* Budapesti Szemle 39 (1884), 93. szám 463-472.o.

- *Kossuth and Görgei.* Hertford 1899. (magyarul ismertette: Századok, 33. évf./1899, 173-174.o.)

Felhasznált irodalom

Paczolay Gyula: *Duka Tivadar.* A múlt magyar tudósai sorozat (szerk.: Szabadváry Ferenc) Akadémiai Kiadó, Budapest 1998.

Paczolay Gyula: A szabadságharc emigránsa, Duka Tivadar. *Élet és Tudomány* 42. évf. 11. szám (1987), 323-325.o.

Potemkin Ödön: Duka Tivadar. *Az ország tükre* 3, 19 1-2 (1864), 217-218.o.

[online:

https://epa.oszk.hu/02900/02992/00085/pdf/EPA02992_orzag_tukre_1864_019.pdf]

Stein Aurél: *Duka Tivadar emlékezete* (Fölvosta Szily Kálmán rendes tag 1913. október hó 27-én). A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. XVI. kötet 9. szám. MTA, Budapest 1913).

[online:

https://real-eod.mtak.hu/18704/1/1913_9_duka_tivadar_emlekezete_stein_aurel_k_tagtol.pdf]

Terjék József: *Kőrösi Csorna dokumentumok az Akadémiai Könyvtár gyűjteményében.* Keleti Tanulmányok - Oriental Studies 1. Magyar Tudományos

Akadémia, Budapest 1976. 23-68.o. [online: https://real-eod.mtak.hu/67/1/KTOS_01.pdf]

Vida Mária: Duka Tivadar (1825-1908). *Orvostörténeti Közlemények (Communicationes de historia artis medicinae)* 86. 1978/4. XXIV. 9-25.o. [online: https://real-j.mtak.hu/15533/1/ORSZ_ORVO_OK_1979_086.pdf]

dr. Kelemen Miklós egyetemi docens,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem,
Államtudományi- és Nemzetközi Tanulmányok Kar,
Állam- és Jogi történeti Tanszék
e-mail: Kelemen.Miklos@uni-nke.hu